https://doi.org/10.24101/logos.2026.38
Gauta / Received 2026 05 20

JONAS TILVIKAS
Klaipėdos universitetas, Lietuva
Klaipėda University, Lithuania

TECHNOLOGIJŲ PRIĖMIMO MODELIŲ INTERPRETACINIS LYGMUO: ERICHO FROMMO TURĖJIMO IR BUVIMO PERSKYRA GERONTOTECHNOLOGIJŲ TYRIMUOSE

An Interpretive Level for Technology Acceptance Models: Erich Fromm's Distinction Between Having and Being in Gerontechnology Research

SUMMARY

Drawing on Erich Fromm's distinction between having and being, the article examines the interpretive potential of technology acceptance models in gerontechnology research. It analyses three constructs—perceived usefulness, social influence, and facilitating conditions—by comparing their definitions with their specific yet multivalent empirical content. The article shows that these experiences help explain technological choices while also providing a basis for interpreting a person's relationship with their own life, with others, and with their capacity to act. Fromm's distinction reveals different meanings of these relationships without assigning technology acceptance or rejection in advance to either mode of existence. The interpretive approach neither changes the structure of technology acceptance models nor replaces empirical research into their constructs; rather, it extends their explanatory scope by asking what meaning the factors influencing technology acceptance acquire in a person's life.

SANTRAUKA

Straipsnyje, pasitelkiant Ericho Frommo turėjimo ir buvimo perskyrą, nagrinėjamos interpretacinės technologijų priėmimo modelių galimybės gerontotechnologijų tyrimuose. Analizuojami trys konstruktai – su-

RAKTAŽODŽIAI: technologijų modeliai, TAM ir UTAUT, Erichas Frommas, gerontotechnologijos.
KEY WORDS: technology models, TAM and UTAUT, Erich Fromm, gerontechnology.

Copyright © 2026 Jonas Tilvikas. Published by PO LOGOS Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

vokiama nauda, socialinė įtaka ir palankios sąlygos, – jų apibrėžtis gretinant su konkrečiu, tačiau nevienareikšmiu empiriniu turiniu. Parodoma, kad šis turinys ne tik padeda paaiškinti technologinį pasirinkimą, bet ir tampa pagrindu interpretuoti žmogaus santykį su savo gyvenimu, kitais žmonėmis bei galėjimu veikti. Frommo perskyra leidžia atskleisti skirtingas šių santykių prasmes, iš anksto nepriskiriant technologijos priėmimo ar atmetimo kuriai nors vienai gyvenimo orientacijai. Interpretacinis lygmuo nekeičia priėmimo modelių struktūros ir neatstoja empirinio jų konstruktų tyrimo, tačiau išplečia modelių teikiamą paaiškinimą klausimu, kokią gyvenimišką prasmę žmogui įgyja technologijų priėmimą lemiantys veiksniai.

ĮVADAS

Visuomenės senėjimas laikomas vienu didžiausių šiuolaikinės socialinės ir sveikatos politikos iššūkių, todėl gerontotechnologijų plėtra siejama su aktyvaus bei savarankiško senėjimo skatinimu. Tikimasi, kad pagalbinės technologijos, nuotolinio stebėjimo sistemos ir kiti technologiniai sprendimai padės vyresnio amžiaus žmonėms ilgiau gyventi savo namuose, išsaugoti savarankiškumą, palaikyti socialinius ryšius ir dalyvauti kasdieniame gyvenime. Tačiau net funkcionalios technologijos ne visada tampa jų kasdienybės dalimi.

Technologijų naudojimo skirtumai siejami su jų kaina, techninių priemonių ir interneto prieinamumu, skaitmeninio raštingumo stoka, fiziniais ar pažintiniais ribotumais, nepakankamu pritaikymu prie individualių poreikių ir pagalbos. Šios aplinkybės veikia vyresnio amžiaus žmonių galimybes naudotis technologijomis, tačiau jų nepakanka visiems priėmimo skirtumams paaiškinti. Net prieinama, įperkama, patikima ir žmogaus poreikius atitinkanti technologija gali būti nepriimama arba naudojama kitaip, negu numatė jos kūrėjai. Kai kurios technologijos, priešingai, priimamos, neatsižvelgiant į naudojimo sunkumus. Vadinasi, technologijos vieta žmogaus gyvenime priklauso ne vien nuo jos savybių ir naudojimo sąlygų, bet ir nuo jai suteikiamos prasmės.

Ši problema leidžia išskirti du tarpusavyje susijusius technologijų priėmimo tyrimų klausimus. Pirmuoju siekiama nustatyti, kokios technologijos savybės, individualūs gebėjimai ir socialinės aplinkybės didina arba mažina jos naudojimo tikimybę. Antruoju stengiamasi išsiaiškinti, kodėl tie patys veiksniai skirtingiems žmonėms tampa reikšmingi dėl nevienodų priežasčių ir kokį santykį tie vertinimai išreiškia su jų gyvenimu. Pirmasis klausimas priklauso technologijų priėmimo paaiškinimo, antrasis – jo prasmės interpretavimo lygmeniui.

Technologijų priėmimo tyrimuose vyrauja Technologijų priėmimo modelis (TAM), Vieningoji technologijų priėmimo ir naudojimo teorija (UTAUT) bei jų plėtiniai. Jie konceptualizuoja priėmimą aiškinančius veiksnius ir leidžia tirti jų ryšį su ketinimu naudoti technologiją bei jos naudojimu. Technologijų atmetimo ir nenaudojimo tyrimai praplečia šią perspektyvą, parodydami, kad jų atsisakymas gali būti ne vien kompetencijos ar motyvacijos stokos padarinys, bet ir su žmogaus tapatybe, vertybėmis bei gyvenimo būdu susijęs pasirinkimas. Vis dėlto dalyje jų technologijų nenaudojimas tebėra aiškinamas kaip priėmimui trukdančių barjerų rezultatas. Kritinės ir į patirtį orientuotos prieigos technologijas analizuoja ne kaip neutralius artefaktus,

o kaip žmogaus patirtį, kasdienes praktikas ir santykį su pasauliu formuojančius elementus.

Šios perspektyvos nepaneigia viena kitos: klasikiniai modeliai nustato su technologijos naudojimu susijusius veiksnius, o alternatyvios prieigos atskleidžia situacinį, socialinį ir patyriminį jų turinį. Tačiau priėmimo modeliai nepakankamai diferencijuoja tiems patiems konstruktams suteikiamas prasmes, o alternatyvios prieigos ne visada susieja patirties įvairovę su sistemiškai apibrėžtais konstruktais. Todėl reikalingas interpretacinis lygmuo, susiejantis priėmimą aiškinančius konstruktus su jų gyvenimiškos prasmės analize.

Analizuojami trys technologijų priėmimo konstruktai: suvokiama nauda, socialinė įtaka ir palankios sąlygos. Jie atveria žmogaus santykio su technologijomis sritis: technologijai priskiriamą vertę, santykį su kitais ir savo galėjimo veikti supratimą. Gerontotechnologijų tyrimuose šie konstruktai įgyja konkretų, tačiau nevienareikšmį turinį. Technologijos vertė siejama su skirtingomis savarankiškumo ir santykių sampratomis. Kitų žmonių įtaka priklauso nuo santykio pobūdžio, o gebėjimas naudotis technologija ne visada sutampa su jos palaikomu žmogaus veikimu.

Frommo filosofinėje antropologijoje turėjimo ir buvimo skirtis nusako dvi pamatines žmogaus egzistencijos kryptis. Turėjimą ir buvimą jis supranta ne kaip skirtingus žmogaus turimus objektus, pavienius motyvus ar išorinio elgesio tipus, o kaip „dvi skirtingas orientacijas į save ir pasaulį“, kurių vyravimas veikia tai, ką žmogus mąsto, jaučia ir daro (Fromm 2015: 40). Pasirinkus turėjimo orientaciją, žmogaus santykis su pasauliu grindžiamas pasisavinimu, išlaikymu ir kontrole, o buvimo orientaciją – gyvu ir nesusvetimėjusiu veikimu, augimu bei autentišku ryšiu su kitais ir pasauliu (ten pat, p. 40, 123–128). Pastarąjį veikimo būdą Frommas vadina produktyviu, tačiau produktyvumas čia reiškia ne rezultatų, turto ar kūrinių gausą ir ne socialiai vertinamą žmogaus veiksmingumą. Jis nusako pačios veiklos kokybę – žmogus patiria save kaip savo veiklos subjektą, o pati veikla tampa gyva jo raiška (ten pat, p. 126–128). Frommo perskyra leidžia klausti, kokias žmogaus santykio su savimi, kitais ir pasauliu kryptis išreiškia technologijoms suteikiamos prasmės. Orientacijos negali būti tiesiogiai nustatomos iš pavienio poelgio: atskiras elgesio aktas iki galo neatskleidžia gyvos žmogaus patirties (ten pat, p. 122–123), o daugumos žmonių gyvenime turėjimo ir buvimo tendencijos susipina, nors viena jų gali vyrauti (ten pat, p. 269). Todėl technologijos priėmimas ar atmetimas savaime nerodo orientacijos. Ją galima interpretuoti išsiaiškinus, kaip žmogus pagrindžia technologijos vertę, įprasmina santykį su kitu ir supranta savo galėjimą veikti.

SUVOKIAMA NAUDA: NUO TECHNOLOGIJŲ PRIĖMIMO PRIE TECHNOLOGIJŲ TEIKIAMOS NAUDOS ĮPRASMINIMO

Technologijų priėmimo modelyje (TAM) Fredas D. Davisas suvokiamą naudą išskiria kaip vieną svarbiausių technologijos naudojimą lemiančių kons-

truktų ir apibrėžia ją kaip „laipsnį, kuriuo asmuo tiki, kad konkrečios sistemos naudojimas pagerintų jo darbo rezultatus“ (Davis 1989: 320). Viswanathas Venkateshas su bendraautoriais UTAUT modelyje apibrėžia šiai sampratai gimininga veiklos lūkesčių konstruktą kaip „laipsnį, kuriuo asmuo tiki, kad sistemos naudojimas padės jam pagerinti darbo rezultatus“ (Venkatesh ir kt. 2003: 447–448). Abiejuose modeliuose technologijos nauda pirmiausia siejama su numatomu darbo rezultatų pagerėjimu. Gerontotechnologijų tyrimuose technologijų nauda suprantama plačiau negu vien veiklos veiksmingumas: ji apima indėlį į gyvenimo kokybę (Azzi ir kt. 2026: 20) ir galimybę ilgiau gyventi savo namuose, išsaugoti savarankiškumą bei savo gyvenimo kontrolę, mažiau priklausyti nuo kitų, palaikyti ryšius su artimaisiais ir užmegzti naujus socialinius kontaktus (Dequanter ir kt. 2022: 7–8).

Technologijų naudos klausimas sudėtingėja, pereinant nuo jų teikiamų galimybių įvardijimo prie šių galimybių patyrimo ir įprasminimo. Empiriniai tyrimai padeda nustatyti vyresnio amžiaus žmonėms reikšmingų technologijų naudų ir atskleidžia jų vietą žmogaus gyvenime. Net poreikius atitinkančios funkcijos savaime neužtikrina technologijos naudojimo – jį veikia žmogaus motyvai, ankstesnė patirtis ir gaunama pagalba (Moore ir kt. 2021: 1–2). Be to, ta pati galimybė kartais įgyja skirtingas ar net priešingas prasmes: stebėjimo technologijos stiprina saugumo jausmą, bet gali riboti privatumą; pagalbinės technologijos palaiko savarankiškumą, tačiau gali priminti apie silpstančias galias; skaitmeninė komunikacija padeda palaikyti ryšius, bet nebūtinai mažina vienišumą ar atstoja tiesioginį bendravimą. Suvokiama nauda formuojasi, žmogui siejant technologiją su tuo, kaip jis nori gyventi, kokius santykius palaikyti ir ką jam reiškia savarankiškumas, saugumas bei galimybė dalyvauti.

Frommo turėjimo ir buvimo perskyra nukreipia dėmesį nuo išorinės pasirinkimo krypties į technologijai priskiriamos vertės įprasminimą. Ta pati technologija gali būti priimama, siekiant išsaugoti ankstesnę gyvenimo tvarką arba atrasti naujų galimybių veikti, tačiau šios prasmės gali persipinti: kontrolė bei nepriklausomybė gali padėti žmogui palaikyti santykius ir tęsti jam svarbią veiklą. Kartais technologijos atsisakoma ir siekiant išlaikyti nusistovėjusią tvarką, ir stengiantis apsaugoti žmogui reikšmingą santykį su kitais bei aplinka. Todėl Frommo perskyra leidžia analizuoti ne pavienį pasirinkimo rezultatą, o skirtingus būdus, kuriais technologija įtraukiama į žmogaus gyvenimą.

Vyresnio amžiaus žmonių siekis kuo ilgiau gyventi savo namuose gerontotechnologijų tyrimuose nuosekliai įvardijamas kaip viena svarbiausių technologijų teikiamų naudų. Tačiau namų vertė neapsiriboja pačia gyvenamąja vieta. Ji gali apimti pažįstamą aplinką, įprastą gyvenimo ritmą, socialinius ryšius, tęstinumo jausmą ir galimybę rūpintis savimi bei kitais. Noras likti savo namuose gali būti siejamas ir su siekiu išsaugoti gyvenimo kontrolę, ir su galimybe tęsti žmogui prasmingas veiklas – šios prasmės nebūtinai paneigia viena kitą.

Technologija tuomet vertinga ne vien todėl, kad padeda išsaugoti gyvenamąją vietą ar ankstesnę gyvenimo tvarką, bet ir dėl to, kad sudaro sąlygas joje toliau veikti bei palaikyti žmogui reikš-

mingus santykius. Žvelgiant iš Frommo perspektyvos, skirtumas išryškėja tada, kai pats išsaugojimas tampa galutiniu tikslu arba, priešingai, padeda žmogui išlaikyti gyvą santykį su savo gyvenamąja aplinka ir joje atsiveriančiomis veiklos galimybėmis.

Ne mažiau reikšmingas savarankiškumas nėra vien gebėjimas veikti be kitų paramos. Jis gali reikšti asmeninių bei praktinių sprendimų kontrolę, mažesnę priklausomybę nuo kitų ir ankstesnio gyvenimo būdo tęstinumą. Toks siekis gali išreikšti žmogaus orumą, atsakomybę už savo gyvenimą bei pagrįstą norą išvengti nebūtino kitų kišimosi. Tačiau savarankiškumas atsiskleidžia ir kaip galimybė užsiimti prasminga veikla, palaikyti santykius bei įgyvendinti tai, kas žmogui svarbu. Kitų žmonių pagalba ar tai, kad dalį veiksmų atlieka technologija, savarankiškumo nepaneigia, tik išplečia žmogaus galimybes veikti ir dalyvauti. Mobilumą palaikanti technologija gali būti svarbi todėl, kad padeda atlikti įprastas užduotis ir mažiau priklausyti nuo kitų, taip pat dėl to, jog suteikia galimybę lankyti artimuosius, dalyvauti bendruomenėje ar tęsti mėgstamą veiklą.

Skirtingai gali būti įprasminamas ir atsisakymas naudoti mobilumą palaikančią technologiją. Jis gali būti grindžiamas siekiu ir toliau apsieiti be kitų žmonių ar pagalbinių priemonių, tačiau technologijos gali būti atsisakoma ir todėl, kad ji neatitinka žmogaus gyvenimo būdo, trukdo atlikti jam svarbią veiklą ar nepriimtinu būdu keičia jo santykį su aplinka. Vadovaujantis turėjimo orientacija, savarankiškumas gali būti sutapatinamas su nekintamos gyvenimo tvarkos, kontrolės ir nepriklausomybės išsaugojimu, pačiam išsaugojimui tampant savitiksliam. Pasirinkus buvimo orientaciją, savarankiškumas gali reikštis ne pasyviu susitaikymu su kintančiomis galimybėmis, o aktyviu atsaku į jų kaitą: gebėjimu keisti savo veikimo būdus, priimti reikiamą pagalbą ir dalyvauti sprendžiant, kaip toliau gyventi bei veikti.

Gyvenimas savo namuose ir savarankiškumas – šiuos rezultatus padeda pasiekti ne vien technologija. Kontrolė, nepriklausomybė ir prasmingas dalyvavimas nebūtinai išreiškia priešingas orientacijas: jų prasmė priklauso nuo to, ar išsaugojimas tampa savitikslis, ar padeda žmogui, kintant aplinkybėms, toliau veikti ir palaikyti santykius. Taip suvokiama nauda atsiskleidžia ne tik kaip technologijos teikiamas rezultatas, bet ir kaip šio rezultato vieta žmogaus gyvenime.

SOCIALINĖ ĮTAKA: NUO IŠORINIO POVEIKIO PRIE SANTYKIO SU KITU

Technologinis pasirinkimas formuojasi santykyje su kitais žmonėmis – jų nuomonėmis, rekomendacijomis, patirtimis ir socialinėje aplinkoje nusistovėjusiomis normomis. UTAUT modelyje šį poveikį nusakanti socialinė įtaka apibrėžiama kaip „laipsnis, kuriuo asmuo suvokia, kad jam svarbūs žmonės mano, jog jis turėtų naudoti naująją sistemą“ (Venkatesh ir kt. 2003: 451). Šis konstruktas sujungia ankstesnėse technologijų priėmimo teorijose vartotas subjektyvio-

sios normos, socialinių veiksnių ir įvaizdžio sampratas. Taip apibrėžtas konstruktas leidžia empiriškai tirti, kaip žmogui reikšmingų kitų lūkesčiai siejasi su jo ketinimu naudoti technologiją.

Vyresnio amžiaus žmonių technologijų priėmimo tyrimai rodo, kad skirtingų žmonių rekomendacijoms suteikiama nevienoda reikšmė. Maurita T. Harris ir Wendy A. Rogers nustatė, kad vyresni asmenys labiau linkę priimti sveikatos priežiūros specialistų ir šeimos narių negu draugų rekomendacijas. Tanja Schroeder su bendraautoriais taip pat išryškino specialistų vaidmenį: jų tyrime šeimos gydytojo įtaka pasirodė reikšmingesnė už šeimos narių bei draugų įtaką. Pasitikėjimas specialistais buvo siejamas su jų kompetencija, o šeimos narių rekomendacijų reikšmė – su santykio artumu ir dalyvavimu rūpinantis žmogaus sveikata (Harris ir Rogers 2023: 828; Schroeder ir kt. 2023: 83–84). Rekomendacijos reikšmė priklauso ne vien nuo jos turinio, bet ir nuo to, kas ją išsako bei koks santykis šį žmogų sieja su technologijos naudotoju.

Vis dėlto kompetencija ir santykio artumas dar neatskleidžia, kokią prasmę žmogui įgyja kito patarimas. Jis gali būti patiriamas kaip rūpesčio ir bendrystės išraiška, autoritetingas nurodymas arba kaip spaudimas prisitaikyti. Šiems skirtingiems santykio su kitu būdams Frommas skiria dėmesio, aptardamas pokalbį, valdžią ir tikėjimą. Turėjimo principu grindžiamame pokalbyje žmogus tapatinasi su savo nuomone ir gina ją kaip nuosavybę, o buvimo principu paremtas pokalbis virsta dialogu, kuriame atsiveriama kito mintims ir „jau nebeturi reikšmės, kas teisus“ (Fromm 2015: 52–54). Aptardamas autoritetą, Frommas skiria kompetencija grindžiamą racionalią valdžią, padedančią ja besiremiančiam žmogui augti, nuo iracionalios valdžios, kurios pagrindas – jėga ir pavaldžiųjų išnaudojimas (ten pat, p. 57–59). Vadovaujantis turėjimo principu parengtas atsakymas, pasak Frommo, „išvaduoja žmogų nuo sunkios užduoties savarankiškai mąstyti ir priiminėti sprendimus“. Buvimo principu grindžiamas tikėjimas kitu remiasi asmenine patirtimi, o ne paklusnumu autoritetui (ten pat, p. 64–68). Šiose analizėse svarbu ne vien tai, ar žmogus atsižvelgia į kitą, bet ir tai, kokią vietą kito žinojimas užima, svarstant technologinį pasirinkimą: ar tampa išorine tikrumo garantija, ar dialogo dalimi, padedančia geriau suprasti savo situaciją.

Specialisto rekomendacija mažina neapibrėžtumą, padeda išvengti klaidų ir suteikia sprendimui kompetencija paremtą pagrindą. Tačiau specialisto žinojimas gali tiek atstoti paties žmogaus svarstymą, tiek tapti jo situacijos apmąstymo dalimi. Net savarankiškai priimtas sprendimas savaime nėra buvimo orientacijos išraiška, jeigu specialisto kompetencija pasitelkiama, norint vien sustiprinti kontrolę ar patvirtinti iš anksto pasirinktą poziciją. Taigi racionalaus autoriteto prasmę atskleidžia ne tai, kas priima galutinį sprendimą, o tai, ar specialisto žinojimas pakeičia paties žmogaus svarstymą, ar pagilina jo situacijos supratimą.

Artimųjų pagalba apima saugumo, kontrolės ir tarpusavio rūpesčio prasmes. Ji padeda spręsti problemas, kylančias naudojantis technologija. Taip pat artimųjų pagalba gali paversti technologijos pažinimą bendra patirtimi, kurioje tariamasi ir dalijamasi atsakomybe. Artimojo vaidmuo susiaurėja, kai jis suvokiamas

vien kaip reikiamą sprendimą parodantis pagalbos šaltinis; pasitikėjimu grindžiamame santykyje sprendimas formuojasi, kartu aiškinantis žmogaus situaciją.

Bendraamžių patirtis suteikia praktinį orientyrą: kitų pasirinkimai mažina neapibrėžtumą, drąsina išbandyti technologiją ir padeda žmogui numatyti jos vietą savo gyvenime. Socialiniu standartu tapęs pavyzdys skatina derinti elgesį prie grupės – pavyzdys, priimtas kaip konkretaus žmogaus patirtis, padeda ieškoti sau tinkamo veikimo būdo. Todėl tas pats sekimas pavyzdžiu gali reikšti ir prisitaikymą, ir atvirą mokymąsi.

Specialisto žinojimas, artimųjų pagalba ir bendraamžių patirtis rodo, kad socialinė įtaka nėra vien išorinis poveikis technologiniam pasirinkimui. Santykyje su kitu formuojasi ne tik sprendimas priimti ar atmesti technologiją. Siūlydamas ją, vertindamas jos tinkamumą ar padėdamas ja naudotis, kitas žmogus kartu tam tikru būdu interpretuoja asmens padėtį, jo galimybes ir pagalbos poreikį. Todėl socialinės įtakos prasmę atskleidžia ne vien jos šaltinis ar poveikio stiprumas, bet ir tai, kaip santykyje apibrėžiama žmogaus situacija bei technologijos vieta jo gyvenime.

PALANKIOS SĄLYGOS: NUO TECHNOLOGIJOS PRIEINAMUMO PRIE GALĖJIMO VEIKTI

Ką reiškia galėti naudotis technologija? UTAUT modelyje palankios sąlygos apibrėžiamos kaip „laipsnis, kuriuo asmuo tiki, kad egzistuoja organizacinė ir techninė infrastruktūra, palaikanti sistemos naudojimą“ (Venkatesh ir kt. 2003: 453). Šis konstruktas nusako žmogaus suvokimą, kad jis turi išteklių, reikalingų technologijai naudoti, ir prireikus gali gauti pagalbą. Gerontotechnologijų tyrimai atskleidžia, kad technologijos ir ją palaikančios infrastruktūros prieinamumas yra svarbi, bet nepakankama naudojimosi sąlyga.

Anne Fleischer su bendraautorėmis atliktame nuotolinių sveikatos paslaugų tyrime vyresni žmonės skyrė techninių priemonių prieinamumą nuo technologijai naudoti reikalingų žinių bei gebėjimų. Paaiškėjo, kad, net turint tinkamą įrangą ir interneto ryšį, naudojimasis paslauga priklauso nuo mokymo, kitų žmonių pagalbos ir prie regos bei klausos galimybių pritaikyto technologijos dizaino (Fleischer ir kt. 2025: 7–8). Mokymasis savo ruožtu nevienodai veikia skirtingus gebėjimus: jis sustiprina vyresnių žmonių žinias ir saviveiksmingumą, tačiau nebūtinai pagerina praktinius įgūdžius (Dong ir kt. 2023: 10). Jei žmogus žino, kaip technologija veikia, tai dar nereiškia, kad jis pajėgs pasinaudoti šiomis žiniomis konkrečioje situacijoje.

Technologijos pritaikymo ir pagalbos reikšmė ypač išryškėja, kintant žmogaus pažintinėms galimybėms. Samantha Dequanter su bendraautoriais nustatė, kad silpnėjančios pažintinės funkcijos didina technologinės pagalbos poreikį, bet kartu darosi sunkiau mokytis ja naudotis ir prisitaikyti prie jos pokyčių. Tyrimo dalyviai pirmenybę teikė prie jų funkcinių galimybių pritaikytoms technologijoms, palaikančioms savarankišką veikimą, o ne perimančioms žmogaus veiklą ir atsakomybę (Dequanter ir kt. 2022: 7–10). Nustatyta, kad kitų žmonių pagalba padeda lengviau naudotis tech-

nologija, tačiau kai kuriais atvejais tampa jos alternatyva (ten pat, p. 11–12). Galimybė pakeisti technologiją kitų žmonių pagalba leidžia perkelti dėmesį nuo pačios priemonės prie žmogaus poreikio, kurį ji turėtų padėti patenkinti.

Technologijos prieinamumo, žmogaus žinių bei praktinių gebėjimų pritaikymo prie individualių galimybių ir kitų žmonių pagalbos dermė nusako, ar žmogus pajėgs naudotis ta technologija. Tačiau galėjimo klausimas tuo nesibaigia, nes gerontotechnologija pasitelkiama ne dėl paties naudojimo, o tam, kad padėtų žmogui judėti, rūpintis sveikata, bendrauti, priimti sprendimus ar tęsti jam reikšmingas veiklas. Todėl greta klausimo, ar žmogus pajėgia naudotis technologija, iškyla kitas: kokį jo paties veikimą technologija palaiko?

Frommo aktyvumo samprata leidžia plėtoti šį klausimą, atskiriant išoriškai pasiektą veiklos rezultatą nuo paties žmogaus aktyvumo. Buvimo orientacijai būdingą aktyvumą jis supranta ne kaip išorinį užimtumą ar išmatuojamą rezultatą, o kaip „produktyvų mūsų žmogiškųjų galių panaudojimą“ (Fromm 2015: 123). Frommo kritikuojama šiuolaikinė aktyvumo samprata dažnai apsiriboja išoriškai stebimu ir socialiai naudingu poveikiu, todėl „nusako tik elgesį, o ne vienaip ar kitaip besielgiantį asmenį“ (ten pat, p. 125–126). Nesusvetimėjusioje veikloje žmogus patiria save kaip veikiantįjį, ši veikla tampa jo paties galių raiška (ten pat, p. 126–127). Todėl technologijos palaikoma veikla vertintina ne vien pagal jos rezultatą, bet ir pagal tai, kokia vieta joje tenka pačiam žmogui.

Taikant šią sampratą gerontotechnologijoms, dalį techninių veiksmų gali atlikti kitas asmuo arba pati sistema, ir tai nebūtinai sumažina žmogaus galėjimą. Dalies veiksmų perėmimas nepanaikina žmogaus dalyvavimo, jeigu sudaro sąlygas jam reikštis kitu būdu. Galbūt žmogui reikia pagalbos valdant įrenginį, tačiau jo padedamas jis savarankiškiau juda, rūpinasi sveikata, palaiko santykius ar tęsia jam svarbią veiklą. Ir priešingai, techniškai nepriekaištingai veikianti sistema siaurina žmogaus dalyvavimą, kai neatitinka jo poreikių bei pasirinkimų. Todėl nereikėtų sutapatinti savarankiško technologijos valdymo su jos palaikomu savarankiškesniu žmogaus veikimu.

Ši skirtis taip pat svarbi projektuojant technologijas. Kuriant gerontotechnologiją sprendžiama ne vien tai, kaip žmogus ją valdys, bet ir tai, kokias jo veiklas ji palaikys, kokius pasirinkimus jam paliks ir kokius veiksmus bei sprendimus perims. Anna Sweeting su bendraautoriais atkreipia dėmesį, kad net savarankiškumui palaikyti kuriamos pagalbinės technologijos gali ne sustiprinti, o susilpninti žmogaus autonomiją, todėl pabrėžia, jog labai svarbu, kad vyresni žmonės dalyvautų jas kuriant ir pritaikant (Sweeting ir kt. 2024: 5–6). Šiuo požiūriu palankios sąlygos nėra vien iš anksto duota naudojimo aplinka, nes technologijos projektavimo sprendimai kartu apibrėžia ir žmogaus dalyvavimo galimybes.

Projektavimo sprendimus savo ruožtu veikia platesni instituciniai tikslai. Frommas, kritikuodamas industrinę visuomenę, atskleidžia, kad apverčiami žmogaus ir sistemos tikslai: industrinės sistemos raidą pradėjo lemti ne klausimas „kas yra gerai Žmogui?“, o klausimas „kas yra gerai sistemos vystymuisi?“ (Fromm 2015: 17–18). Gerontotechnologijų kontekste ši kritika skatina

domėtis, kaip vyresnio žmogaus gyvenimo poreikiai derinami su instituciniais efektyvumo, išteklių taupymo, rizikos kontrolės bei priežiūros organizavimo tikslais. Pastarieji savaime nėra priešingi žmogaus gerovei, tačiau problema kyla, kai jie paverčiami pagrindiniu technologijos vertinimo kriterijumi, nustelbiančiu žmogui reikšmingas veiklas ir jo galimybę jose dalyvauti.

Kai technologijos vertė matuojama vien išsaugotų ar atkurtų funkcijų apimtimi, funkcionalumas kartu tampa žmogaus galimybių senatvėje matu. Senatvė tuomet pirmiausia iškyla kaip kompensuotinų praradimų tarpsnis, o technologijos paskirtis susiaurinama iki ankstesnio savarankiškumo išlaikymo ir didesnės priklausomybės atitolinimo. Šie siekiai gali būti reikšmingi žmogui, tačiau jie neaprėpia visų jo santykio su senėjimu ir kintančiomis galimybėmis formų. Analogišką susiaurinimą atskleidžia vienas Frommo turėjimo orientacijos pavyzdžių. Šis autorius sveikatą ir ligą pristato kaip nuosavybe paverčiamus dalykus, o savininkišką santykį su prasta sveikata prilygina akcininko santykiui su akcijomis, kurios, krintant kursui, praranda dalį savo pradinės vertės (ten pat, p. 105). Perkėlus šią įžvalgą į senėjimo kontekstą, funkciniai pokyčiai gali būti vertinami vien kaip anksčiau turėtų galimybių mažėjimas, beveik neklausiant, kokių kitų veikimo būdų technologija padėtų žmogui atrasti.

Remiantis Frommo aktyvumo samprata, palankios sąlygos nusako ne tik galimybę naudotis technologija, bet ir tai, ar jos naudojimas, kintant gyvenimo aplinkybėms, padeda žmogui išlikti savo veiklos subjektu.

IŠVADOS

Technologijų priėmimo modeliai, gerontotechnologijų empiriniai tyrimai bei Frommo turėjimo ir buvimo perskyra sudaro vienas kitą papildančius analizės lygmenis. Priėmimo modeliai sistemiškai apibrėžia su technologijų naudojimu susijusius veiksnius, empiriniai tyrimai atskleidžia konkretų ir nevienareikšmį jų turinį vyresnio amžiaus žmonių gyvenime, o Frommo perskyra leidžia interpretuoti, kokį žmogaus santykį su savimi, kitais bei pasauliu šis turinys išreiškia.

Suvokiamos naudos analizė parodė, kad technologijos vertė neapsiriboja vien jos funkcijomis ar padedamais pasiekti rezultatais. Tas pats rezultatas įgyja skirtingą prasmę priklausomai nuo to, ką žmogus siekia išsaugoti, plėtoti ar įgyvendinti. Socialinės įtakos atveju reikšmingas ne vien kito žmogaus poveikis technologiniam pasirinkimui, bet ir santykio su juo būdas: specialisto žinojimas, artimųjų pagalba ar bendraamžių patirtis gali tapti išoriniu sprendimo pagrindu arba dialogo dalimi, padedančia žmogui geriau suprasti savo situaciją ir apsispręsti. Palankių sąlygų analizė išryškino skirtumą tarp gebėjimo naudotis technologija ir veikimo, kurį ji padeda žmogui palaikyti. Technologinė ar kitų žmonių pagalba tampa žmogaus galėjimo dalimi, kai sudaro sąlygas jam dalyvauti veikloje, išreikšti savo poreikius bei pasirinkimus ir daryti įtaką jos eigai.

Negalima nustatyti turėjimo ir buvimo orientacijų krypties vien pagal išorinį technologinį pasirinkimą. Nei technolo-

gijos priėmimas ar atmetimas, nei rėmimasis kito žmogaus žinojimu ar veikiant reikalingų išteklių turėjimas savaime neatskleidžia santykio su gyvenimu būdo. Jį galime interpretuoti žinodami, kaip žmogus pagrindžia technologijos vertę, kokią vietą kitam suteikia priimdamas sprendimą ir kaip supranta savo galėjimą veikti. Šis principas svarbus ir projektuojant gerontotechnologijas: jų techninės funkcijos taip pat apibrėžia žmogaus dalyvavimo galimybes. Todėl funkcinių praradimų kompensavimas yra reikšmingas, tačiau nepakankamas technologijos vertinimo kriterijus, o žmogaus galėjimas nesutapatintinas vien su ankstesnio funkcinio pajėgumo išsaugojimu.

Interpretacinis lygmuo papildo technologijų priėmimo modelių teikiamą paaiškinimą, atskleisdamas nustatytų veiksnių vietą žmogaus gyvenime. Dėl to suvokiama nauda, socialinė įtaka ir palankios sąlygos tampa ne tik technologinį pasirinkimą aiškinančiais konstruktais, bet ir empiriškai prieinamomis žmogaus santykio su technologijos verte, kitu žmogumi bei savo galėjimu veikti interpretavimo vietomis.

Literatūra

Azzi Sabrina, Daramola Olawande, Gagnon Stéphane. 2026. Health Information Technology Acceptance by Older People: A Systematic Review, *Discover Public Health* 23: 453. Prieinamas internete: https://doi.org/10.1186/s12982-026-01658-y.

Davis Fred D. 1989. Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology, *MIS Quarterly* 13(3): 319–340. Prieinamas internete: https://doi.org/10.2307/249008.

Dequanter Samantha, Fobelets Maaike, Steenhout Iris, Gagnon Marie-Pierre, Bourbonnais Anne, Rahimi Samira, Buyl Ronald, Gorus Ellen. 2022. Determinants of Technology Adoption and Continued Use among Cognitively Impaired Older Adults: A Qualitative Study, *BMC Geriatrics* 22: 376. Prieinamas internete: https://doi.org/10.1186/s12877-022-03048-w.

Dong Qian, Liu Ting, Liu Ran, Yang Hongxia, Liu Cuiping. 2023. Effectiveness of Digital Health Literacy Interventions in Older Adults: Single-Arm Meta-Analysis, *Journal of Medical Internet Research* 25: e48166. Prieinamas internete: https://doi.org/10.2196/48166.

Fleischer Anne, Lowman Joneen, Strader Kristen. 2025. Understanding Older Adults' Intention to Use Telehealth: A Qualitative Study Using the UTAUT Framework, *Journal of Primary Care & Community Health* 16: 1–12. Prieinamas internete: https://doi.org/10.1177/21501319251320180.

Fromm Erich. 2015. *Turėti ar būti?* Vilnius: Vaga.

Harris Maurita T., Rogers Wendy A. 2023. Developing a Healthcare Technology Acceptance Model (H-TAM) for Older Adults with Hypertension, *Ageing & Society* 43: 814–834. Prieinamas internete: https://doi.org/10.1017/S0144686X21001069.

Moore Kevin, O'Shea Emma, Kenny Lorna, Barton John, Tedesco Salvatore, Sica Marco, Crowe Colum, Alamäki Antti, Condell Joan, Nordström Anna, Timmons Suzanne. 2021. Older Adults' Experiences With Using Wearable Devices: Qualitative Systematic Review and Meta-synthesis, *JMIR mHealth and uHealth* 9(6): e23832. Prieinamas internete: https://doi.org/10.2196/23832.

Schroeder Tanja, Seaman Karla, Nguyen Amy D., Gewald Heiko, Georgiou Andrew. 2023. Social Determinants of Mobile Health App Adoption – A Qualitative Study of Older Adults' Perceptions in Australia, *Studies in Health Technology and Informatics* 304: 81–85. Prieinamas internete: https://doi.org/10.3233/SHTI230376.

Sweeting Anna, Warncken Katie A., Patel Martyn. 2024. The Role of Assistive Technology in Enabling Older Adults to Achieve Independent Living: Past and Future, *Journal of Medical Internet Research* 26: e58846. Prieinamas internete: https://doi.org/10.2196/58846.

Venkatesh Viswanath, Morris Michael G., Davis Gordon B., Davis Fred D. 2003. User Acceptance of Information Technology: Toward a Unified View, *MIS Quarterly* 27(3): 425–478. Prieinamas internete: https://doi.org/10.2307/30036540.